

УДК 355.232(477)

В. П. МАТВІЙЧУК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кінології
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОБҐРУНТУВАННЯ ЧИННИКІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті визначено сутність ціннісних орієнтацій курсантів та обґрунтовано чинники, які впливають на формування ціннісних орієнтацій курсантів вищих військових навчальних закладів.

Ключові слова: *ціннісні орієнтації, чинники, майбутні офіцери-прикордонники.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Події останніх десятиліть вплинули на систему ціннісних орієнтацій пострадянського суспільства і відповідно на життєві орієнтири молоді, у середовищі якої набувають все більш актуального значення матеріальні цінності (матеріальний добробут, успіх у житті, прагматизм, високий заробіток, престижна робота тощо). Символом нашого часу є “виразна увага до матеріальної сторони життя” [1], “орієнтація на успіх у житті стає однією з провідних стратегій студентів і взагалі молоді в сучасних ринкових умовах” [2] – такий висновок роблять українські та іноземні соціологи, вивчаючи зміст ціннісних орієнтацій студентської молоді. На превеликий жаль, втрачають певне значення в житті сучасної молоді ціннісні орієнтації, які представлено в державних освітніх програмах.

Перехідний характер суспільства, криза моралі періоду соціалізму зумовлюють зміни, які відбуваються в усіх структурах суспільної та інди-

відуальної свідомості, ведуть до кризи колишньої системи ціннісних орієнтацій, породжують відповідну якість духовного життя. Це призводить до того, що у своєму трансформаційному русі суспільство прямує шляхом поступового перетворення системи норм і цінностей, яка ґрунтувалася на принципах тотального колективізму та відмови від особистого заради суспільного, у загальновизнану систему норм та цінностей індустріальних держав, систему, де пріоритетним є особистість та особистісне [3, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Результати аналізу Указу Президента України [4], праць науковців С. Л. Крука [5], С. О. Казьмірчука [5], відзивів на випускників Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ) свідчить про те, що проблема формування ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів-правоохоронців потребує невідкладного вирішення.

Метою статті є уточнення сутності ціннісних орієнтацій курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) та обґрунтування чинників, що впливають на їх формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ціннісні орієнтації існують як ідеї, установки, принципи розуміння особистістю соціальної реальності, власної поведінки і поведінки інших людей. Ці установки і принципи є регуляторами поведінки, термінантами життя людей в усіх важливих, суттєвих аспектах [6, с. 9].

Ціннісні орієнтації значної частини курсантів визначають бажання стати офіцером, для кожного третього – це мрія, без якої він у даний час не мислить свого життя [7]. Саме це конструктивне ядро – майбутнє прикордонної служби; вплив норм і цінностей цієї категорії курсантів на весь колектив дасть можливість змінити стан формування ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів-прикордонників.

“Ціннісні орієнтації” автором визначаються як соціально обумовлені підстави оцінювання майбутніми офіцерами дійсності й орієнтації в ній, що виявляються у вибірковому, активно-творчому ставленні до матеріальних і духовних цінностей, які виступають як цілі або засоби діяльності та визначають її поведінку, вчинки в повсякденних умовах та в умовах бойових дій.

Проблеми морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на рівнях соціального середовища обґрунтував І. О. Грязнов (макрорівень (соціальний), мезорівень (військових колективів) та мікрорівень (особистісний)) [3, с. 37].

Особисті цінності складають мотиваційну основу поведінки, виражають стабільні аспекти соціального і загальнолюдського досвіду, задають кінцеві орієнтири діяльності конкретного суб'єкта [8].

Формування ціннісних орієнтацій у людей здійснюється під впливом ряду обставин, які можуть бути названі "чинниками" [9]. Такими чинниками, на думку автора, є: макрочинники, мезочинники і мікрочинники.

Під макрочинниками слід розуміти соціальні та природні детермінанти розвитку особистості, формування її ціннісних орієнтацій, що обумовлені життям і діяльністю людини у складі великих соціальних груп (суспільні відносини, ідеологія, мораль, військові статuti, негативний вплив культури насильства, жорстокості, порнографії, насамперед, через засоби масової інформації; наркоманія та інші негативні явища; високий ступінь проникнення в суспільну свідомість моралі злочинного світу, тюремних звичаїв, жаргонної лексики; низька правова культура населення і, як наслідок, сприйняття прикордонного відомства як органу, який заважає забезпечувати їх власні інтереси). В Указі Президента України [4] звертається увага на те, що у виховній роботі серед військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України є серйозні недоліки. Про це свідчать факти порушення військовослужбовцями військової дисципліни, вчинення ними злочинів та інших правопорушень, існування у стосунках між військовослужбовцями нестатутних відносин. Відбувається падіння престижу військової служби.

Негативним явищам у військових формуваннях України певною мірою сприяє наявність низки невирішених проблем. До них, перш за все, належать:

відсутність єдиної системи поглядів на завдання, напрями та порядки управління духовними процесами;

недосконалість нормативно-правової бази військово-гуманітарної діяльності;

невизначеність меж повноважень і відповідальності органів виховної роботи;

нагальна потреба розвитку кадрового, інтелектуального, технічного, науково-аналітичного потенціалу органів виховної роботи, підвищення їх престижу, авторитету і статусу [5].

Перебування особи серед членів суспільної групи середньої величини, в тому числі у ВВНЗ, що впливають на формування її ціннісних орієнтацій, обумовлюється детермінантами, що належать до мезочинників

(особистий приклад командно-викладацького складу; методи та засоби педагогічного впливу; можливість вирішення ситуацій службової діяльності залежно від рівня сформованості ціннісних орієнтацій, гуманність; запобігання професійній деформації свідомості через формування ціннісних орієнтацій прикордонників; можливість морального вибору під час використання зброї).

Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників здійснюється у НАДПСУ. В академії навчаються курсанти, як правило, із загостреним почуттям соціальної справедливості і з досить конкретними уявленнями про добро і зло. У процесі виховної роботи в академії вирішуються два тісно пов'язані завдання формування ціннісних орієнтацій. Одним з них є формування у курсантів знань про ціннісні орієнтації, а другим – безпосереднє формування ціннісних орієнтацій. Майбутній офіцер може бути досконалим фахівцем, але мати власні сформовані ціннісні орієнтації, які не співпадають з ціннісними орієнтаціями захисника кордонів Вітчизни. Наявність такого командира на чолі військового колективу обов'язково вплине на його майбутніх підлеглих зокрема та з часом – на все військово-соціальне середовище взагалі.

У процесі навчання у курсантів виникають різні проблеми, результати аналізу яких дають можливість виявити деякі чинники, що негативно впливають на процес формування ціннісних орієнтацій курсантів ВВНЗ. Результати дослідження показують, що, на думку курсантів, найбільш гострою є проблема організації навчального процесу. Друга проблема – це відсутність самостійності в навчанні. Близько третини опитаних відзначають недостатність часу на вирішення особистих питань. Серйозною проблемою, яка зазначається опитаними курсантами, є морально-психологічний клімат у навчальних групах. Його напруженість частково викликана неухвагою командування до особистих потреб курсантів, що у свою чергу негативно впливає на формування ціннісних орієнтацій курсантів. Більшість курсантів стурбовані можливістю після закінчення навчання мати особисті побутові проблеми. Крім того, курсанти називали додаткові причини, що знижують якість навчально-виховного процесу в академії:

- надмірна обмеженість у всьому;
- недосконалий відбір при вступі;
- нерівномірний розподіл навантаження за днями;
- низькі моральні якості деяких командирів підрозділів та викладачів;

неправильний розподіл часу на виховні заходи командуванням дивізіонів, часто байдуже ставлення до особистих потреб і проблем курсантів з боку окремих офіцерів.

Отже, між суб'єктами та об'єктами процесу формування ціннісних орієнтацій в академії існує деяка напруженість, зумовлена претензією курсантів на особливий їх статус та особливе ставлення до них командування [3].

І, нарешті, детермінанти сформованості ціннісних орієнтацій особистості, що належать до виховання і навчання людей в малих групах, складають мікрочинники (чинники, обумовлені індивідуальними особливостями курсантів, їх психічними станами; чинники, обумовлені вихованням самоконтролю власних дій, навичками та вміннями самовиховання; потреба прикордонників у постійному моральному виправданні зробленого професійного вибору, необхідність морального самозахисту; можливість пізнання самого себе, установлення моральних меж своєї поведінки; визначення через ціннісні орієнтації прикордонника того, що він не лише повинен, але й може виконати згідно зі своїми обов'язками; осмислення можливостей безмежності самовдосконалення). Контакткування молодих офіцерів, випускників НАДПСУ, з особами, які переступили межу, що розділяє добро і зло, вкрай негативно впливає на їхню свідомість. Багато військовослужбовців мають потребу в постійному підтвердженні правильності обраної ними ціннісної орієнтації, у моральному виправданні зробленого професійного вибору, нарешті, у моральному самозахисті, несприйнятливості до зла в усіх його виявах. Як активізувати цей імунітет, як і з чого збудувати духовний захист? – ось найважливіші проблеми формування ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналіз результатів бесід з офіцерами показує, що процес формування ціннісних орієнтацій обумовлений впливом на особистість військовослужбовців конкретних умов у різні періоди служби. На питання про те, хто чи що більше вплинуло на формування ціннісних орієнтацій військовослужбовців у різні періоди часу були отримані відповіді респондентів. Абсолютна більшість військовослужбовців назвали конкретних осіб, а саме офіцерів-керівників військових колективів, які організують та безпосередньо здійснюють процес формування ціннісних орієнтацій.

Усі чинники взаємопов'язані і взаємообумовлені та впливають на формування людини загалом. При формуванні педагогом ціннісних орієнтацій курсантів ВВНЗ недостатньо враховувати вплив зазначених чинників. Автор вважає, що необхідним є створення морально-етичних за-

сад, на яких би активно міг здійснюватися процес моральної мотивації діяльності майбутнього офіцера.

Висновок. Отже, сучасний етап розвитку силових відомств загострює проблему належного вивчення ціннісних орієнтацій, вчинків військовослужбовця і перш за все офіцера, його етичної активності. У цій тріаді організуюча роль належить ціннісним орієнтаціям особистості, оскільки вони визначають початкові принципи ставлення військовослужбовця до своєї діяльності, поведінки, усього того, що відбувається в суспільстві й армії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури [1–9], спостереження, проведені під час службової діяльності, дали автору можливість визначити сутність ціннісних орієнтацій курсантів ВВНЗ, три групи чинників (макро, мезо та мікро) та їх характерні ознаки, які впливають на формування ціннісних орієнтацій у курсантів.

Доцільним напрямком подальших розвідок даного дослідження є обґрунтування чинників, які продовжують здійснювати свій виховний вплив на формування ціннісних орієнтацій в офіцерів-прикордонників у ході оперативно-службової діяльності підрозділів кордону.

Список використаної літератури

1. Крючков А. И. Мировоззренческий портрет современного украинского студента / А. И. Крючков, Л. М. Крючкова ; Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка // Вісник ЧДПУ. – Чернівці, 2003. – Вип. 20. Серія: Філософські науки. – С. 75.
2. Сорокина Н. Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студента / Н. Д. Сорокина // СОЦИС. – 2003. – № 10. – С. 59.
3. Грязнов І. О. Система морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія / І. О. Грязнов. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2004. – С. 4, 37.
4. Концепція виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. – К. : Друк, 1998. – С. 7.
5. Крук С. Л. Особливості процесу формування моральної культури у курсантів-прикордонників / С. Л. Крук, С. О. Казьмірчук // Збірник наукових праць № 20. Частина II. – Хмельницький : Видавництво НАПВУ, 2002. – С. 131–135.
6. Разумцев О. Г. Ціннісна свідомість військовослужбовців Збройних Сил України: актуальні проблеми трансформації : монографія / О. Г. Разумцев. – К. : НІСД, 1997. – С. 9.

7. Грязнов І. О. Визначення стану морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників при проведенні пошукового експерименту / І. О. Грязнов // Зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 37. – С. 441–446.

8. Сінкевич С. В. Формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових закладів освіти до вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 // С. В. Сінкевич. – Хмельницький, 2002. – С. 186.

9. Сінкевич С. В. Чинники, що впливають на формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових навчальних закладів до вивчення іноземної мови / С. В. Сінкевич // Збірник наукових праць № 17. Частина II. (Спеціальний випуск). – Хмельницький : Видавництво НАПВУ, 2001. – С. 22–25.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Богданюк О. Д.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013.

Матвійчук В. П. Обоснование факторов, которые влияют на формирование ценностных ориентаций курсантов высших военных учебных заведений

В статье определена сущность ценностных ориентаций и обоснованы факторы, которые влияют на формирование ценностных ориентаций курсантов высших военных учебных заведений.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, факторы, будущие офицеры-пограничники.*

Matviichuk V. P. Substantiation of factors influencing upon the formation of value orientations of cadets of higher military educational establishments

The article touches upon the determination of essence of value orientations of cadets and substantiation of factors influencing upon the formations of value orientations of cadets of higher military educational establishments.

Keywords: *value orientations, factors, future officers-borderguards.*